

PRIRODNO KRETANJE I MIGRACIJE ŽITELJSTVA U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI KRAJEM 19. STOLJEĆA I POČETKOM 20. STOLJEĆA

LE MOUVEMENT NATUREL EL LA MIGRATION DE LA POPULATION DANS L'ARRONDISSEMENT DE VARAZDIN À LA FIN DU XIXe SIÈCLE AT AU DÉBUT DU XXe SIÈCLE

Dr. Krsto Kero

Fakultet organizacije i informatike, Varaždin

Kretanje žiteljstva sastavni je dio demografskog razvitka jednog područja ili zemlje. Ono upućuje na promjene u broju žiteljstva na određenom području i u određenom vremenu. Sastoji se od prirodnog i mehaničkog kretanja žiteljstva. U ovom se radu upravo i razmatra kretanje žiteljstva u Varaždinskoj županiji s osvrtom na neka kretanja žiteljstva u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

On explore le mouvement de la population au moyen du mouvement naturel et du mouvement mécanique. Dans cette oeuvre on a fait une analyse de ces mouvements de la population grâce à une suite des indicateurs démographiques. On a calculé le pour-cent du natalité effectif pour la population de l'arrondissement dans la période de l'année 1901 à 1910. En même façon on a calculé l'index vital, le pour-cent du mortalité et le pour-cent de l'augmentation naturelle pour cette période. Avec ces analyses de migration on a calculé aussi: le pour-cent brut de migration, le pour-cent net de migration. Le pour-cent général d'immigration et le pour-cent général d'émigration pour la même période.

Ključne riječi: žiteljstvo, migracije

Les mots clés: La population, les migrations

1. UVOD

Osnivanjem Zemaljskog statističkog ureda za Hrvatsku i Slavoniju stvorene su pretpostavke i uvjeti za početak i razvoj administrativne i znanstvene statistike. Osim prikupljanja statističkih podataka taj uvod se bavi i izdavanjem publikacija u kojima se izlaže statistička građa. U početku prevladavaju tablični prikazi (Miene žiteljstva) za pojedine godine, s time da se kasnije javljaju i brojne publikacije iz različitih statističkih grana.

Može se reći da je najvažnija djelatnost Zemaljskog statističkog ureda bila povezana s općim popisima žiteljstva. Radovi koji se ovdje javljaju pojedinačno su vrlo značajni, no svakako treba spomenuti dva statistička godišnjaka (1905., 1906.-1910.). Ove publikacije obuhvaćaju glavne rezultate svih statističkih izvoda obavljenih na području Kraljevine.

Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije I. 1905. Zagreb, 1913. te Statistički godišnjak kraljevine Hrvatske i Slavonije II. 1906.-1910. Zagreb, 1917. omogućuju korištenje podataka za ukupno kretanje žiteljstva u Županiji i Kraljevini po gotovo svim demografskim pokazateljima.

Rezultati popisa razmatrani su u ovom radu po svim popisnim godinama kada se radi o prisutnom žiteljstvu Županije i Kraljevine. Glede gustoće žiteljstva obuhvaćene su samo tri popisne godine (1890., 1900. i 1910.) kada je već uspostavljen cjelovit teritorij Kraljevine prisjedinjenjem Vojne krajine (1881. godine). Međutim, mnogi demografski pokazatelji u pogledu prirodnog i mehaničkog kretanja žiteljstva temeljeni su na podacima razdoblja 1901.-1910. godine.

2. PREGLED BROJA ŽITELJSTVA PREMA POPISIMA

Demografski kontinuitet kretanja žiteljstva u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji može se pratiti na osnovi popisa koji su provedeni krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Tijekom 19. stoljeća provedeni su popisi u 1857., 1869., 1880. i 1890. godini. Početkom 20. stoljeća provedeni su popisi 1900. i 1910. godine. Popis žiteljstva iz 1880. godine proveden je pod nadzorom zagrebačkog Statističkog ureda koji je osnovan 1875. godine. Popisi provedeni do ovog iz 1880. godine imali su neke nedostatke, kao nepotpunost i ograničenost jer su s jedne strane organizirani zbog određenih financijskih, vojnih i gospodarskih ciljeva državne uprave, a s druge strane nisu obuhvaćali sve slojeve žiteljstva i nisu imali metodologiju ni tehniku rada na osnovi kojih bi mogli dati rezultate koje zahtijeva moderna demografska znanost.¹

Za uspoređivanje kretanja žiteljstva (prirodnog i migracija) značajno je da popisi obuhvaćaju uvijek isti teritorij na kojem se izvodi popis žiteljstva. Ova konstatacija odnosi se na popis žiteljstva iz 1857., 1869. i 1880. godine. Godine 1881. stvoren je jedinstveni teritorij Kraljevine Hrvatske i Slavonije prisjedinjenjem Vojne krajine Provincijalu. Jedinstveni teritorij Kraljevine bio je tada, u upravnom pogledu, podijeljen na 8 županija koje su imale upravne kotareve i upravne općine kao niže upravne jedinice. Varaždinska županija imala je 8 kotareva, i to: Ivanec, Klanjec, Krapina, Ludbreg, Novi Marof, Pregrada, Varaždin i Zlatar. Od 1895. godine grad Varaždin zdvojen je iz sastava Županije i bio je pod upravom Zemaljske vlade, kao Zagreb i Zemun.²

1 Vranješ-Šoljan, B., Stanovništvo gradova banske Hrvatske na prijelazu stoljeća, str. 11.

2 Redep, M., M. Žugaj, Posjedovna struktura Varaždinske županije u svjetlu popisa

Broj prisutnog žiteljstva (građanskog i vojnog) na osnovi popisa nalazi se u tablici 1. kako za Županiju tako i za Kraljevinu. Posebno je istaknuto građansko, posebno vojno prisutno žiteljstvo.

Tablica 1. Prisutno žiteljstvo (građansko i vojno) u Županiji i Kraljevini po godinama popisa

GODINA	Ž U P A N I J A			K R A L J E V I N A		
	GRAĐANSKO	VOJNO	UKUPNO	GRAĐANSKO	VOJNO	UKUPNO
1	2	3	4	5	6	7
1869.	211949	-	211949	1841122	-	1841122
1880.	227756	-	227756	1892499	-	1892499
1890.	256575	1169	258710	2186410	15517	2201927
1900.	277929	1519	280884	2400766	15538	2416304
1910.	305558	1452	308259	2602544	19410	2621954

IZVOR: Statistički godišnjak, 1905., str. 4.

Statistički godišnjak, 1906.-1910., str. 8.-9.

Godine 1869. građansko žiteljstvo Županije činilo je 11,51% žiteljstva Kraljevine, 1880. godine 12,03%, 1890. godine 11,73%, 1900. godine 11,58%, a 1910. godine 11,74%. Vojno žiteljstvo u Županiji 1890. godine u ukupnom vojnom žiteljstvu Kraljevine iznosi 7,53%, 1900. godine 9,78%, a 1910. godine 7,48%. Ukupno prisutno žiteljstvo (građansko i vojno) u Županiji učestvuje u ukupnom prisutnom žiteljstvu Kraljevine slijedom popisa: 11,51%, 12,03%, 11,75%, 11,62% i 11,76%.

Medupopisna promjena u broju građanskog žiteljstva, koja pokazuje ukupni apsolutni iznos promjene nastale u broju žiteljstva između dva popisa,¹ iznosi za Županiju slijedom popisnih godina: 15807, 28819, 21354 i 27629 žitelja. Prosječna godišnja promjena žiteljstva,² tj. prosječni godišnji prirast žiteljstva u Županiji slijedom popisnih godina je: 1437, 2882, 2135 i 2763 žitelja. Najveći prosječni godišnji prirast žiteljstva Županije bio je 1890. i 1910. godine.

Stopa ukupnog prirasta građanskog žiteljstva između dvaju popisa³ u Županiji iznosi: 7,46%, 12,65%, 8,32% i 9,94%. Stopa prosječne godišnje promjene, odnosno prosječnog

gospodarstava iz 1895. godine, str. 252.

1 Wertheimer-Baletić, A., Demografija, Stanovništvo i ekonomski razvitak, str. 133.

2 Isto, str. 133.

3 Isto, str. 134.

godišnjeg porasta žiteljstva¹ između dva popisa u Županiji iznosi: 0,65%, 1,19%, 0,80% i 0,95%. Prosječnu godišnju relativnu promjenu broja građanskog žiteljstva, računatu tzv. geometrijskom stopom promjene,² iznosi između dva popisa kako slijedi: 0,66%, 1,20%, 0,80% i 0,95%.

Prema popisima žiteljstva županija Varaždin, između 8 županija Kraljevine, zauzima četvrto mjesto po broju žiteljstva. Međutim, prema površini koju zahvaća od 1890. godine bila je najmanja, tj. osma. Pregled gustoće žiteljstva i površina Županije i Kraljevine može se vidjeti u tablici 2.

Tablica 2. *Gustoća žiteljstva Županije i Kraljevine po godinama popisa na km²*

GODINA	ŽUPANIJA				KRALJEVINA			
	POVRŠINA km ²		GUSTOĆA		POVRŠINA km ²		GUSTOĆA	
	UKUPNO	POLJOD.	UKUPNO	POLJOD.	UKUPNO	POLJOD.	UKUPNO	POLJOD.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1890.	2521	1266	103	197	42534	18899	52	117
1900.	2521	1314	111	214	42532	19349	57	125
1910.	2580	1318	119	234	42533	19585	62	134

IZVOR: Statistički godišnjak, 1905., str. 382.

Statistički godišnjak, 1906.-1910., str. 300.

NAPOMENA: U poljodjelsku površinu ulaze oranice i vrtovi, livade i pašnjaci.

Ukupna gustoća žiteljstva u Županiji u popisnim godinama bila je uvijek iznad 100, a poljodjelska između 197 i 234 žitelja na km². Istovremeno Kraljevina je imala ukupnu gustoću od najmanje 52 do najviše 62 žitelja po km², a poljodjelsku od 117 do najviše 134 žitelja na km². Iznijete gustoće pokazuju da je naseljenost žiteljstva po km² u Županiji u prosjeku daleko značajnija od iste u Kraljevini.

Žiteljstvo Županije i Kraljevine stanovalo je u prebivalištima različitih veličina. U tablici 3. iznijeta su prebivališta po broju žiteljstva (građansko i vojno) za Županiju i Kraljevinu za 1900. i 1910. godinu. Interesantno je uočiti da je broj prebivališta u Županiji i Kraljevini pao (apsolutno) u 1910. u odnosu na 1900. godinu. Uočava se, nadalje, i tendencija povećanja broja prebivališta s većim brojem žiteljstva. Ova činjenica odnosi se kako na Županiju tako i na Kraljevinu.

1 Isto, str. 134.

2 Isto, str. 135.

Tablica 3. Prebivališta po broju žiteljstva (građansko i vojno) u Županiji i Kraljevini 1900. i 1910. godine.

ŽITELJSTVO	ŽUPANIJA		KRALJEVINA	
	G O D I N A			
1	2	3	4	5
0	6	2	10	107
1- 50	136	71	1787	1409
51- 100	71	50	1154	948
101- 200	177	133	1582	1364
201- 300	174	163	1018	955
301- 500	192	207	1104	1111
501- 700	72	88	465	500
701- 1000	49	56	352	392
1001- 1500	24	30	211	260
1501- 2000	4	6	63	70
2001- 3000	-	1	47	56
3001- 5000	-	-	28	33
5001-10000	-	-	16	21
10001-	1	1	6	9
U K U P N O	906	808	7940	7206

IZVOR: Statistički godišnjak, 1905., str. 11.

Statistički godišnjak, 1906.-1910., str. 11.

Interesantna zapažanja mogu se izvesti na osnovi medijalnog broja žiteljstva¹ u prebivalištima Županije i Kraljevine. Godine 1900. u Županiji 50% prebivališta imalo je do 237 žitelja, dok je 50% prebivališta imalo više od 237 žitelja. Godine 1910. medijalni broj žitelja je 292. U Kraljevini 1900. godine medijalni broj žitelja iznosi 159, a 1910. godine 187. žitelja.

1 Isto, str. 250.

3. NATALITET I NJEGOVE ZNAČAJNOSTI

Natalitet predstavlja pozitivnu komponentu prirodnog kretanja žiteljstva. On, uz ostale iste uvjete, djeluje na porast žiteljstva i vezan je neposredno za rađanje djece u populaciji nekog područja. Visina i kretanje nataliteta jedna je od odlučujućih komponenti reprodukcije žiteljstva.¹

Tablica 4. Porod živorođene i mrtvorodene zakonite i nezakonite djece u Županiji od 1901.-1910. godine

GODINA	RODILO SE ŽIVE DJECE						
	ZAKONITE		NEZAKONITE		U SVEMU		UKUPNO
	MUŠKO	ŽENSKO	MUŠKO	ŽENSKO	MUŠKO	ŽENSKO	
1	2	3	4	5	6	7	8
1901.	5666	5131	273	247	5939	5378	11317
1902.	5947	5719	284	269	6231	5988	12219
1903.	5715	5326	242	263	5957	5589	11546
1904.	5717	5339	288	273	6005	5612	11617
1905.	5827	5426	265	253	6092	5679	11771
1906.	5935	5641	272	237	6207	5878	12085
1907.	6014	5569	261	221	6275	5790	12065
1908.	5826	5585	255	243	6081	5828	11909
1909.	6451	6022	277	220	6728	6242	12970
1910.	5950	5667	250	264	6200	5931	12131
	RODILO SE MRTVE DJECE						
1901.	191	137	19	12	210	149	359
1902.	218	150	16	13	234	163	397
1903.	159	129	10	6	169	135	304
1904.	168	144	11	5	179	149	328
1905.	191	160	14	12	205	172	377
1906.	204	141	9	12	213	153	366
1907.	173	125	8	12	181	137	318
1908.	161	118	9	13	170	131	301
1909.	179	150	12	12	191	162	353
1910.	175	137	15	11	190	148	338

IZVOR: Statistički godišnjak, 1905., str. 181.

Statistički godišnjak, 1906.-1910., str. 146.

1 Isto, str. 141.

Pregled poroda živorođene i mrtvorodne djece u Županiji može se pratiti tablicom 4. u razdoblju od 1901.-1910. godine. U tom razdoblju rodilo se žive djece muškog spola (kolona 6.) prosječno godišnje 6172 ($Y=6171,50$; $\sigma=216,41$; $V=3,51\%$). Istovremeno rođeno je prosječno godišnje 5792 djeteta ženskog spola ($Y=5791,50$; $\sigma=229,50$; $V=3,96\%$). Od 1901.-1910. godine ukupno je rođeno žive djece muškog spola 61715, a djece ženskog spola 57915, što je za 6,16% manje od živorođene djece muškog spola.

Mrtvorodne muške djece u Županiji od 1901.-1910. godine bilo je 1942, a ženske 1499, što je za 22,81% manje od broja mrtvorodne muške djece. Mrtvorodne djece muškog spola u razmatranom razdoblju bilo je prosječno godišnje 194 ($Y=194,20$; $\sigma=19,89$; $V=10,24\%$), a ženskog spola 150 ($Y=149,90$; $\sigma=12,52$; $V=8,35\%$).

Od 1901.-1910. godine ukupno je živorođene djece (bez obzira na spol) 119630 ($Y=11963,00$; $\sigma=434,03$; $V=3,63\%$), a mrtvorodne 3441 ($Y=344,10$; $\sigma=30,17$ i $V=8,77\%$). Glede ovih podataka može se zaključiti da je u razdoblju 1901.-1910. godine na jedno mrtvorodeno dijete dolazilo 35 živorođene djece. U pogledu spola na jedno muško mrtvorodeno dijete dolazi 32 živorođena, a na jedno žensko mrtvorodeno 39 živorođene djece ženskog spola.

Pokazatelj frekvencije rađanja žiteljstva može biti stopa ukupnog nataliteta (nu) i opća stopa efektivnog nataliteta (n).¹ Ove stope po godinama od 1901.-1910. za Županiju date su u 6. i 7. stupcu tablice 5. Stopa ukupnog nataliteta varirala je u promatranom razdoblju između 42,72 promila (1910. godine) i 46,85 promila (1902. godine). U stvari ne postoji u pogledu ove stope neko značajnije odstupanje, te se može reći da je broj rođene djece između 43 i 47 na 1000 žitelja (sredinom godine). Pomoću opće stope efektivnog nataliteta može se zaključiti da se broj živorođene djece nalazi između 22 i 30 na 1000 žitelja (sredinom godine).

U Statističkom godišnjaku Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1906.-1910. godine na str. 14. nalaze se podaci o građanskom žiteljstvu Županije po petogodišnjim dobnim skupinama. Ukupno žensko žiteljstvo u fertilom razdoblju 1910. godine čini 74522 žene i 83756 muškaraca. Na osnovi ovih podataka i podataka iz tablice 5. (stupac 3.) može se za 1910. godinu izračunati za Županiju stopa ukupnog fertiliteta, opća stopa fertiliteta ili stopa ženskog fertiliteta i stopa muškog fertiliteta.² Stopa ukupnog fertiliteta iznosi 76,64, što pokazuje da na 1000 žena i muškaraca u fertilnom razdoblju dolazi 77 živorođene djece. Stopa ženskog fertiliteta u Županiji u 1910. godini iznosi 162,78, a to znači da na 1000 žena u fertilnom razdoblju (15-49 godina) dolazi 163 živorođene djece. Stopa muškog fertiliteta iznosi 144,84, što pokazuje da na 1000 muškaraca u fertilnom razdoblju života (15-64 godine) dolazi 145 živorođene djece.

1 Isto, str. 153-154.

2 Isto, str. 155.

Tablica 5. Neki pokazatelji promjene žiteljstva Županije od 1901- 1910. godine

GODINA	ŽITELJSTVO SRED. GOD.	RODILO SE DJECE			POKAZATELJI NATALITETA	
		ŽIVE	MRTVE	UKUPNO	n_u	n
1	2	3	4	5	6	7
1901.	267153	11317	359	11676	43,71	30,12
1902.	269295	12219	397	12616	46,85	26,26
1903.	272370	11546	304	11850	43,51	23,10
1904.	275430	11617	328	11945	43,37	23,81
1905.	277988	11771	377	12148	43,70	27,49
1906.	280010	12085	366	12451	44,47	29,12
1907.	282648	12065	318	12383	43,81	23,52
1908.	285526	11909	301	12210	42,76	26,06
1909.	288427	12970	353	13323	46,19	26,08
1910.	291872	12131	338	12469	42,72	22,33

IZVOR: Statistički godišnjak, 1905., str. 181.

Statistički godišnjak, 1906.-1910., str. 146.

NAPOMENA: Pokazatelji nataliteta izračunati su na osnovi podataka iz Statističkih godišnjaka za 1905. i 1906.-1910. godinu

n_u - stopa ukupnog nataliteta

n - opća stopa efektivnog nataliteta

Izračuna li se broj živorođene djece na 1000 žitelja (sredinom godine), tada se dobije da je 1910. godine bio najmanji (41,56), a najviši 1902. godine (45,37). Najmanje mrtvorodene djece na 1000 žitelja bilo 1908. godine (1,05), a najviše 1902. godine (1,47). Glede ukupno rođene djece 1910. godine najmanje je djece rođeno na 1000 žitelja (42,72), a najviše 1902. godine (46,85). Interesantno je uočiti da je 1902. godine najviše živorođene, mrtvorodene i ukupno rođene djece na 1000 žitelja Županije.

4. SMRTNOST I NJEZINE ZNAČAJNOSTI

Mortalitet je negativna komponenta prirodnog i ukupnog kretanja žiteljstva. On djeluje na smanjenje ukupnog broja žiteljstva, a njegova razina na nekom području izraz je cjelokupnog djelovanja bioloških, ekonomskih i socijalnih činitelja.¹

Pojam mortalitet (smrtnost) predstavlja učestalost umiranja u nekoj populaciji. Želi li se reprezentirati tendencija razvitka smrtnosti na nekom području, tada se može izračunati opća (sirova) stopa mortaliteta. Ona predstavlja omjer broja umrlih u tijeku godine i broja žiteljstva sredinom godine.¹

Na osnovi tablice 6. može se izračunati niz relevantnih pokazatelja, kao što su vitalni indeks, stopa prirodnog prirasta i stopa mortaliteta. Vrijednosti vitalnog indeksa mogu se vidjeti u 7. stupcu tablice, a predstavlja broj živorođenih na 100 umrlih žitelja. Najnižu vrijednost ovaj indeks imao je u Županiji 1901. godine, a najvišu 1910. godine, iz čega se može zaključiti da se radi o pozitivnoj tendenciji kretanja žiteljstva u Županiji. Stopa prirodnog prirasta žiteljstva predstavlja višak rođenih na 1000 žitelja (sredinom godine). Ova stopa kreće se od najmanje 12,24 (1901. godine) do najviše 19,29 (1903. godine). Iz toga proizlazi da prirodni prirast žiteljstva u Županiji ima pozitivan predznak koji će utjecati na stvaranje solidne osnove razvoja žiteljstva Županije. Stopa mortaliteta najviša je u 1901. godini, a najniža u 1910. godini, što bi se moglo protumačiti društvenim i ekonomskim progresom, odnosno razvitkom zdravstvene zaštite u Županiji godine 1910. (tablica 6, stupac 9.).

Tablica 6. Mijena žiteljstva (građansko i vojno) u Županiji od 1901.-1910. godine

GODINA	ŽITELJSTVO SREDINOM GODINE	VJENČANI	ŽIVO ROĐENI	UMRLI	VIŠAK ROĐENIHILI POMRLI	VITALNI INDEKS	STOPA PRIROD. PRIRASTA	STOPA MORTA- LITETA
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1901.	267153	2196	11317	8046	3271	140,65	12,24	30,12
1902.	269295	2288	12219	7073	5146	172,76	19,11	26,26
1903.	272370	2319	11546	6292	5254	183,50	10,29	23,10
1904.	275430	2427	11617	6559	5058	177,12	18,36	23,81
1905.	277988	2538	11771	7641	4130	154,05	14,86	27,49
1906.	280010	2387	12085	8154	3931	148,21	14,04	29,12
1907.	282648	2367	12065	6648	5417	181,48	19,17	23,52
1908.	285526	2395	11909	7441	4468	160,05	15,65	26,06
1909.	288427	2526	12970	7522	5448	172,43	18,89	26,08
1910.	291872	2468	12131	6517	5614	186,14	19,28	22,33

IZVOR: Statistički godišnjak, 1905., str. 149.-152.

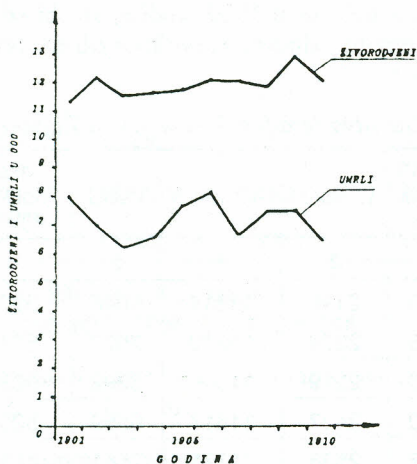
Statistički godišnjak, 1906.-1910., str. 115.-118.

4 Isto, str, 158.

1 Isto, str, 160.

NAPOMENA: Vitalni indeks i stopa prirodnog prirasta izračunati su na osnovi podataka iz Statističkih godišnjaka za 1905. i 1906.- 1910. godinu

Stupac 3. tablica 6. sadrži podatke o vjenčanim žiteljima Županije od 1901.-1910. godine. U ovom 10-godišnjem razdoblju prosječno je godišnje obavljeno 2391 vjenčanja ($Y=2391,10$; $\sigma=100,74$; $V=4,21\%$). Za isto razdoblje godišnji prosjek živorođene djece bio je 11963 ($Y=11963,00$; $\sigma=434,03$; $V=3,63\%$). Broj umrlih žitelja kretao se od najmanje 6292 (1903. godine) do najviše 8154 (1906. godine) s godišnjim prosjekom od 7189 žitelja ($Y=7189,30$; $\sigma=632,74$; $V=8,80\%$). Broj živorođene djece i umrlih žitelja od 1901.-1910. godine u Županiji prikazan je na grafikonu 1. Površina između linije živorođenih i umrlih na grafikonu reprezentira višak rođenih, koji je brojčano predstavljen u tablici 6, stupcu 6.

Grafikon 1. Živorodjeni i umrli žitelji Županije

Višak rođenih kretao se od najmanje 3271 žitelja (1901. godine) do najviše 5614 žitelja (1910. godine). Godišnji prosjek za promatrano razdoblje viška rođenih u Županiji iznosi 4774 žitelja ($Y=4773,70$; $\sigma=741,67$; $V=15,54\%$).

5. ISELJENO I DOSELJENO ŽITELJSTVO

Ukupno kretanje žiteljstva obuhvaća prirodno i mehaničko kretanje. Prirodno kretanje ima svoje unutrašnje komponente natalitet i mortalitet, dok se mehaničko kretanje sastoji od imigracije i emigracije.

1 Isto, str. 135.

Migracije ili mehaničko kretanje žiteljstva utječu na porast ili pad žitelja, te može manje ili više djelovati na stopu rasta žiteljstva određenog područja. Migraciju žiteljstva čini imigracija (useljavanje, doseljavanje) i emigracija (iseljavanje, odseljavanje). Razlika između imigracije i emigracije u nekom razdoblju predstavlja migracijski saldo, neto migraciju ili migracijsku bilancu. Ovaj saldo može biti pozitivan, negativan i nulti.¹

Mehaničko kretanje ili migracije žiteljstva Županije (Kraljevine) može se pratiti temeljem tablice 7. u razdoblju od 1901.-1910. godine. Ovo kretanje prati se preko žiteljstva koje se iselilo iz Županije (Kraljevine) te žiteljstva koje se vratilo i doselilo u Županiju (Kraljevinu). U daljnjim razmatranjima smatrat će se iseljeno žiteljstvo kao žiteljstvo koje je emigriralo, dok će se žiteljstvo koje se vratilo i doselilo smatrati kao imigrantsko žiteljstvo. Iseljeno žiteljstvo, koje se vratilo ili doselilo, grafički je predočeno na grafikonu 2. za Županiju. Podaci iz 2, 3. i 4. stupca kao i grafički prikaz pokazuju da je proces iseljavanja, vraćanja i doseljavanja žiteljstva bio vrlo intenzivan od 1905. do 1907. godine. U tom periodu ukupno je iselilo 5613 žitelja, a vratilo se i doselilo 3118 žitelja. Slična tendencija uočava se i kod Kraljevine.

Tablica 7. Migracije žiteljstva Županije i Kraljevine od 1901- 1910. godine

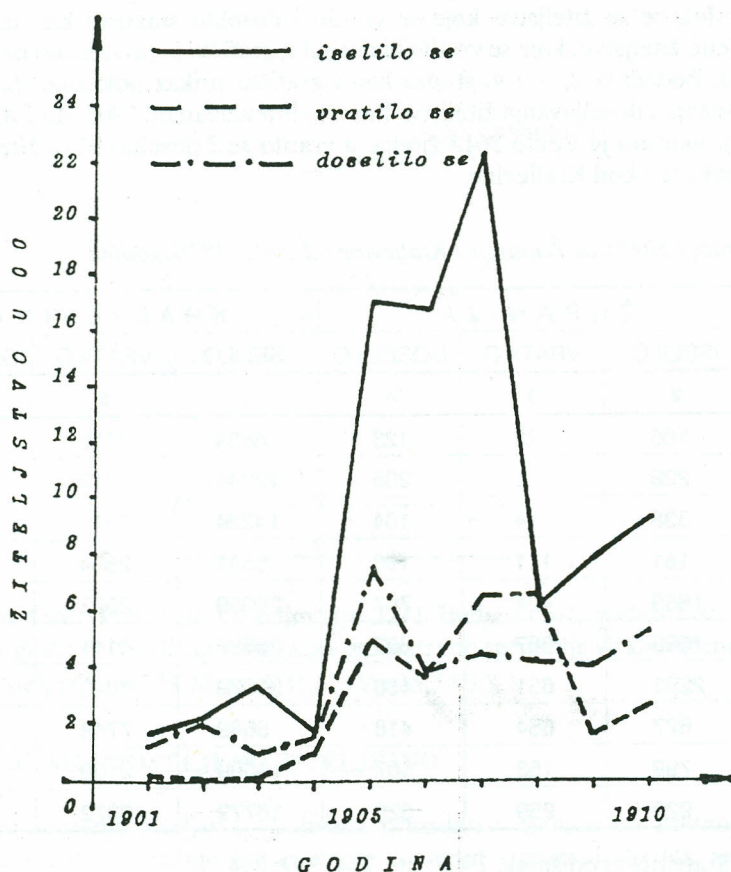
GODINA	Ž U P A N I J A			K R A L J E V I N A		
	ISELILO	VRATILO	DOSELILO	ISELILO	VRATILO	DOSELILO
1	2	3	4	5	6	7
1901.	166	23	123	8854	1135	2964
1902.	228	5	205	12046	1713	2867
1903.	338	14	104	14224	3211	2594
1904.	181	111	168	5591	2894	1529
1905.	1689	494	767	28059	2893	5845
1906.	1663	367	383	25592	4141	7461
1907.	2261	651	456	26079	7843	5494
1908.	627	654	418	5689	7749	4043
1909.	799	163	407	14069	2109	4611
1910.	929	259	526	16779	3372	4990

IZVOR: Statistički godišnjak, 1905., str. 244, 249, 254.

Statistički godišnjak, 1906.-1910., str. 200, 205, 210.

1 Isto, str. 188.

Prosječno godišnje iselilo se, odnosno emigriralo je iz Županije, u razdoblju 1901.-1910. godine 848 žitelja ($Y=848,10$; $\sigma=729,19$; $V=85,98\%$). U istom razdoblju u prosjeku se iselilo iz Kraljevine 15698 žitelja ($Y=15698,20$; $\sigma=7918,05$; $V=50,44\%$). U Županiju se prosječno godišnje vraćalo 305 žitelja ($Y=305,10$; $\sigma=257,45$; $V=84,38\%$), a u Kraljevinu 3706 žitelja ($Y=3706,00$; $\sigma=2201,35$; $V=59,40\%$). Prosječno godišnje doseljeno je u Županiju 356 žitelja ($Y=355,70$; $\sigma=197,72$; $V=55,59\%$), a u Kraljevinu 4240 žitelja ($Y=4239,80$; $\sigma=1698,07$; $V=40,05\%$). Date karakteristike pokazuju jaki varijabilitet migracija koji je nešto značajniji u Županiji u odnosu na Kraljevinu.

Grafikon 2. Migracije žiteljstva županije

Na osnovi tablica 6. i 7. može se izračunati opća stopa bruto-migracije, opća stopa neto-migracije (migracijski saldo), opća stopa imigracije (useljenja) i opća stopa emigracije (iseljenja).¹ Rezultati proračuna nalaze se u tablici 8. kako za Županiju tako i za Kraljevinu.

Tablica 8. Neki pokazatelji analize migracija

GODINA	ŽUPANIJA				KRALJEVINA			
	Y _b	Y _n	i	e	Y _b	Y _n	i	e
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1901.	1.17	-0.07	0.55	0.62	5.34	-1.96	1.69	3.65
1902.	1.63	-0.07	0.78	0.85	6.80	-3.05	1.87	4.93
1903.	1.67	-0.81	0.43	1.24	8.13	-3.42	2.36	5.77
1904.	1.67	0.36	1.01	0.66	4.03	-0.47	1.78	2.25
1905.	10.61	-1.54	4.54	6.08	14.71	-7.72	3.49	11.21
1906.	8.62	-3.26	2.68	5.94	14.76	-5.55	6.60	10.16
1907.	11.92	-4.08	3.92	8.00	15.51	-5.01	5.25	10.26
1908.	5.95	1.56	3.75	2.20	6.82	2.38	4.60	2.22
1909.	4.75	-0.79	1.98	2.77	8.04	-2.84	2.60	5.44
1910.	5.87	-0.49	2.69	3.18	9.63	-3.22	3.20	6.43

NAPOMENA: Za Kraljevinu žiteljstvo sredinom godine uzeto je iz Statističkog godišnjaka 1906.-1910, str. 114.

- b) Y_b - opća stopa bruto-migracije
- c) Y_n - opća stopa neto-migracije
- d) i - opća stopa imigracije
- e) e - opća stopa emigracije

Najveća opća stopa bruto-migracije za Županiju i Kraljevinu (stupac 2. i 6.) postignuta je 1905., 1906. i 1907. godine. Tih godina migriralo je u Županiji između 8 i 12 žitelja na 1000 žitelja sredinom godine, dok je u Kraljevini to bilo 15 do 16 žitelja na 1000 žitelja sredinom godine. Interesantno je uočiti da je opća stopa neto-migracije ili migracijski saldo u Županiji (stupac 3.) u svim godinama osim u 1904. i 1908. negativnog predznaka, dok je u Kraljevini (stupac 7.) pozitivna jedino u 1908. godini. Ove opće stope neto-migracije negativnog predznaka pokazatelj su većeg iseljavanja (emigracije) nego doseljavanja (imigracije) na području Županije i Kraljevine.

Opća stopa imigracije u Županiji bila je najniža 1903. godine u iznosu od 0,43 promila, a najviša 1905. s 4,54 promila. Najveće opće stope imigracije ili useljavanja u Županiji bile su od 1905. do 1908. godine. Najniža opća stopa emigracije u Županiji bila je 1901. godine i iznosila je 0,62 promila, a najviša 1907. godine od 8,00 promila. Između 1905. i 1907. godine bilježe se najveće opće stope emigracije ili iseljavanja.

U Kraljevini najveća opća stopa imigracije javlja se za 1905., 1906., 1907. i 1908. godinu. Najviše opće stope emigracije zabilježene su 1905., 1906. i 1907. godine.

Iseljavanje iz Županije i Kraljevine zbilo se zbog različitih razloga, ali najčešće ekonomskog. Razvoj industrije, prometa, trgovine i svih ostalih djelatnosti u prekomorskim zemljama privlačio je žiteljstvo u nadi brze i dobre zarade zbog čega većina mladih traži posao i zaradu u tim zemljama. Problem iseljavanja iz Kraljevine prisutan je u vremenu od 1890-1913. godine kada dolazi do smanjenja prirasta žiteljstva, prvenstveno zbog velikog iseljavanja Hrvata u prekomorske zemlje.¹

6. UKUPNO KRETANJE ŽITELJSTVA

Da bi se došlo do spoznaje o ukupnom kretanju žiteljstva, potrebno je poznavati njegovo prirodno i mehaničko kretanje. Na osnovi ovih kretanja može se izračunati porast žiteljstva, prirodni prirast, migracijski saldo i stopa porasta žiteljstva.²

Tablice 6. i 7. omogućavaju izračunavanje karakteristika ukupnog kretanja žiteljstva u Županiji od 1901-1910. godine. Najniži porast žiteljstva u promatranom 10-godišnjem razdoblju bio je 1906. godine (3018), a najviši 1910. godine (5470). Najniži prirodni prirast imala je Županija 1901. godine (3271), a najviši 1910. godine (5614). Što se tiče migracijskog salda može se reći da je u godinama 1904. i 1908. bio pozitivan (98 i 445), dok je u ostalim godinama bio negativnog predznaka u rasponu od -18 (1902. godina) do -1154 (1907. godine). Stopa porasta žiteljstva kretala se u rasponu od 10,81 promila (1906. godine) do 19,04 promila (1902. godine).

Na ovakve rezultate prvenstveno je djelovalo prirodno kretanje žiteljstva. Međutim, u nekim godinama (1905., 1906. i 1907.) značajan utjecaj imalo je i mehaničko kretanje žiteljstva. Ovo posljednje može se objasniti djelovanjem općih ekonomskih i ostalih životnih uvjeta žiteljstva u Županiji.

Na ukupan porast žiteljstva u Županiji značajno je utjecao prirodni prirast, pa bi se moglo i zaključiti da određeni problemi za Županiju nadolaze postepeno zavisno o

1 Stipetić, V., Istraživanje brojčanog razvoja stanovništva na području SR Hrvatske i zadaci historijske demografije, str. XIX.

2 Wertheimer-Baletić, A., Demografija, Stanovništvo i ekonomski razvitak, str. 137.

vremenu kada će te generacije ući u predškolsku, školsku i ekonomski aktivnu dob. Javit će se tada izdaci za školstvo, zdravstvo, kulturne potrebe, formiranje novih radnih mjesta i sl.

7. ZAKLJUČAK

Drugom polovicom 19. i početkom 20. stoljeća provedeno je u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji šest popisa žiteljstva. Po svom obuhvatu popisi se međusobno dosta razlikuju, što otežava uspoređivanje, odnosno onemogućava detaljno izvođenje demografskih istraživanja. Na usporedivost popisnih rezultata utječe i teritorij Kraljevine koji je stvoren kao jedinstven teritorij Hrvatske i Slavonije 1881. godine. Broj obilježja po kojima je vođen svaki pojedini popis stalno je povećavan tako da je usporedba popisnih rezultata u Županiji i Kraljevini samo djelomično moguća po popisnim godinama.

Građansko žiteljstvo Županije učestvuje u ukupnom žiteljstvu Kraljevine po popisnim godinama s približno 12% s neznatnim odstupanjima od popisa do popisa. Prema broju žitelja Županija zauzima četvrto mjesto u Kraljevini, ali je zato po svojoj površini najmanja, tj. osma. Po gustoći žiteljstva može se reći da Županija daleko nadmašuje rezultate Kraljevine, odnosno njezine županije.

U pogledu frekvencije rađanja žiteljstva u Županiji može se reći, glede stope ukupnog nataliteta i opće stope efektivnog nataliteta, da Županija ima relativno zadovoljavajuće stope. Stopa mortaliteta dosta je visoka, što je karakteristično za zemlje nedovoljne razvijenosti, niskog standarda, niskog nivoa zdravstvene zaštite i slično.

Za mehaničko kretanje žiteljstva Županije može se reći da je prisutno, ali s obzirom na raspoložive statističke podatke nešto naglašenije tek od 1905. godine. Evidentno je da migracija žiteljstva u Županiji postoji, ali ne predstavlja zabrinjavajući činitelj.

Glede ukupnog kretanja žiteljstva treba, na osnovi raspoloživih podataka, reći da ga u njegovom pretežnom dijelu određuje prirodno kretanje. Ta činjenica proizlazi iz razlike broja živorođenih i umrlih žitelja u Županiji. Ta razlika u promatranom razdoblju od 1901.-1910. godine uvijek čini značajan višak rođenih. Ovakva situacija nameće Županiji određene probleme koji će nadolaziti postupno (školstvo, zdravstvo, kultura i slično).

LITERATURA

1. Lorković, M., *Narod i zemlja Hrvata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1939.
2. Redep, M., M. Žugaj, *Posjedovna struktura Varaždinske županije u svjetlu popisa gospodarstva iz 1895. godine*, Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, Varaždin, 1986., 251.-265.

3. Redep, M., M. Žugaj, *Gospodarske karakteristike Varaždinske županije koncem 19. i početkom 20. stoljeća*, Zbornik radova br. 15, Fakultet organizacije i informatike, Varaždin, 1991., 187.- 202.
4. Serdar, V., I. Šošić, *Uvod u statistiku*, Školska knjiga, Zagreb, 1981.
5. Stipetić, V., *Istraživanja brojčanog razvoja stanovništva na području SR Hrvatske i zadaci historijske demografije*, Predgovor knjizi dr. Mirka Korenčića i suradnika "Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971" koja je izašla kao 54. knjiga djela JAZU, Zagreb, 1980.
6. Vranješ-Šoljan, B., *Stanovništvo gradova banske Hrvatske na prijelazu stoljeća (Socijalno-ekonomski sastav i vodeći slojevi 1890.-1914)*, Školska knjiga - Stvarnost, Zagreb, 1991.
7. Wertheimer-Baletić, A., *Demografija, Stanovništvo i ekonomski razvitak*, Informator, Zagreb, 1982.
8. ..., *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1905*, Zagreb, 1913, Publikacija Kr. stat. ureda LIX.
9. ..., *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1906.-1910*, Zagreb, 1917, Publikacija Kr. stat. ureda LXXII.